

СОКОЛ В. М.,
здобувач кафедри кримінального права
та кримінології
(Університет державної фіскальної
служби України)

УДК 343.791

КРИМІНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізується законодавче закріплення злочинів у сфері підприємництва. На основі думок науковців пропонується власний підхід, згідно з яким у Кримінальному кодексі України потрібно виокремити розділ «Злочини у сфері підприємництва».

Ключові слова: злочини, підприємництво, господарська діяльність, кримінальна характеристика, економіка.

В статье анализируется законодательное закрепление преступлений в сфере предпринимательства. На основе мнений ученых предлагается собственный подход, согласно которому в Уголовном кодексе Украины нужно выделить раздел «Преступления в сфере предпринимательства».

Ключевые слова: преступления, предпринимательство, хозяйственная деятельность, уголовная характеристика, экономика.

In article legislative fixing of crimes in the sphere of business is analyzed. On the basis of opinions of scientists own approach according to which it is necessary to select the section in the Criminal code of Ukraine of “Crime in the sphere of business” is offered.

Key words: crimes, business, economic activity, criminal characteristic, economy.

Вступ. Підприємницька діяльність покликана забезпечити нагальні потреби громадян, як це робиться у розвинутих країнах. Однак кризовий стан економіки України та зумовлені ним негативні соціальні явища ускладнили криміногенну ситуацію і негативно вплинули на розвиток підприємницької діяльності. Цьому сприяли і непослідовність у проведенні економічних реформ і їх недостатнє правове забезпечення.

У сфері підприємництва сформувалися і продовжують наростати негативні тенденції, які гальмують економічний розвиток України, підривають принцип соціальної справедливості. Набули значного поширення протиправні діяння, які виходять за межі держави і набувають міжнародного характеру. Шляхом розкрадання сировини, матеріалів, обладнання та вивозу їх за кордон державі завдаються величезні матеріальні збитки, створюються сприятливі умови для надання й одержання неправомірної вигоди, приховування прибутків від оподаткування тощо. У підприємництво проникли особи з кримінальним минулим, практично на 50–60% економіка України стала «тіньовою».

Саме тому така складна криміногенна обстановка потребує розробки комплексу науково обґрунтованих заходів, спрямованих на забезпечення нормального функціонування підприємництва та визначення чіткого переліку злочинів, які вчиняються в цій сфері. Це зумовлює актуальність наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою написання статті є комплексне дослідження норм Кримінального кодексу України (далі – КК України) щодо правової регламентації злочинів у сфері підприємництва.

Результати дослідження. У 2001 р. КК України в Особливій частині закріпив «Розділ VII. Злочини в сфері господарської діяльності» [4]. Як відомо, законодавець для групування розділів Особливої частини використовує критерій «об’єкт посягання». Однак у процесі групування злочинів цього розділу не був врахований принцип одноманітності.

Згідно з назвою розділу, об’єктом посягання зазначених у ньому злочинів мають бути суспільні відносини у сфері господарської діяльності. Зауважимо, що в 2003 р. було прийнято Господарський кодекс України (далі – ГК України), який у ст. 3 визначає: «Господарська діяльність – це діяльність суб’єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність» [2].

У юридичній доктрині досі триває полеміка щодо дефініції «господарські злочини» та виокремлення групи «злочинів у сфері підприємництва».

Так, В.О. Навроцький родовим об’єктом господарських злочинів визначає систему господарства України, яка складається з фактичної (сукупності наявних сфер, галузей господарської діяльності) і функціональної сторін (принципів, за якими здійснюється господарювання в державі). Відповідно до цього підходу, господарські злочини – це передбачені нормами КК України суспільно небезпечні посягання, які заподіюють істотну шкоду системі господарювання [5, с. 435].

За об’єктом, відповідно до цього підходу, господарські злочини поділяються на три групи: 1) посягання на інтереси споживачів; 2) перешкоджання правомірній підприємницькій діяльності; 3) порушення порядку заняття господарською діяльністю: а) злочинне ставлення до матеріальних ресурсів; б) фінансові зловживання; в) порушення заборон та обмежень у сфері господарства. Якщо до визначення злочинів у сфері господарської діяльності заперечень немає, то деякі питання викликає саме виокремлення злочинів у сфері підприємництва.

Відповідно до такої позиції, до злочинів у сфері підприємництва науковець відносить лише перешкоджання законній діяльності, однак така дефініція є дуже вузькою за своїм значенням, оскільки береться не весь спектр діяльності підприємців, а лише діяльність у сфері конкуренції: перешкоджання законній господарській діяльності, маніпулювання на фондовому ринку, незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого значення, незаконне збирання з метою використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, розголошення банківської або комерційної таємниці, незаконне використання інсайдерської інформації.

Наступний підхід сформував М.Й. Коржанський, який визначив, що господарськими злочинами є «посягання на суспільні відносини, що утворюють систему господарювання і визначають порядок виробництва, розподілу і використання матеріальних цінностей, благ і природних ресурсів» [3, с. 531–543].

Проте такий підхід, по-перше, взагалі не виокремлює поняття злочинів у сфері підприємництва, а по-друге, отожднює поняття «господарської системи» й «економічної системи» в цілому, оскільки саме розподіл благ є функцією держави та «ринку» в сфері економіки.

Схожий підхід запропонував і О.І. Перепелиця, визначивши, що господарськими злочинами є посягання на систему суспільних відносин, які складаються у сфері економічної діяльності держави, а саме відносин, які виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ і послуг. Науковцем запропоновано систему господарських злочинів:

- 1) злочини у сфері підприємницької діяльності;
- 2) злочини, пов’язані з проявами монополізму і недобросовісної конкуренції;
- 3) злочини у сфері фінансової діяльності держави;
- 4) злочини у сфері торгівлі й обслуговування населення [7, с. 63].

Вчений, по-перше, ототожнює поняття економіки і господарської системи, однак виділяє підприємництво як окремий вид економічної системи держави. По-друге, він відносить до злочинів у сфері підприємництва злочини, що порушують норми законодавства щодо порядку реєстрації та здійснення підприємницької діяльності, тобто обмежує цю групу злочинів лише формально-правовою діяльністю підприємців. Також у класифікації порушено правила логіки «розподілення», оскільки на одному класифікаційному рівні можуть бути лише однакові за обсягом поняття, тож зауважимо, що в поняття «підприємницька діяльність» входить і фінансова, торговельна, а також діяльність із надання послуг тощо, а тому ці категорії не можуть бути на одному класифікаційному рівні.

В.І. Борисов, О.Г. Кальман, В.П. Корж визначають дещо інший підхід, а саме систематизацію великої групи однорідних кримінально-правових норм на основі комплексного врахування особливостей родового, видових і безпосередніх об'єктів конкретних злочинів. Вчені визначають родовий об'єкт господарських злочинів – суспільні відносини в сфері економіки, – виділяючи в об'єкті три великі комплекси суспільних відносин, і пропонують таку систему господарських злочинів:

- 1) злочини, які посягають на валютно-фінансову систему країни;
- 2) злочини, які посягають на встановлений порядок зайняття підприємництвом і законні інтереси підприємців;
- 3) злочини, які порушують законні права споживачів [1, с. 249].

Таким чином, до злочинів у сфері підприємництва науковці відносять вже більш розгорнутий перелік діянь, а саме злочинні діяння у сфері контролю держави за підприємницькою діяльністю, у сфері добросовісної конкуренції, а також у сфері захисту прав споживачів. Однак у цьому разі не дуже вдалим є обрання критерію для класифікації таких груп, оскільки валютно-фінансова діяльність є спеціальним видом підприємницької діяльності, а тому злочини, які посягають на порядок зайняття підприємницькою діяльністю і мають включати в себе і злочини першої групи, а також порушення прав споживачів фінансових послуг, за згаданою класифікацією, можуть належати відразу до двох категорій, а тому розділення злочинів у цьому разі не є одноманітним.

Отже, підсумовуючи проаналізовані підходи, можемо зробити висновок, що неоднозначність думок науковців зумовлена двома факторами:

- 1) аналізований вид злочинів має свої унікальні особливості складу злочину через специфіку господарської діяльності взагалі;
- 2) неодноманітність співвідношення понять «економічної діяльності», «господарської діяльності» та «підприємницької діяльності».

Враховуючи класифікації злочинів у сфері господарської діяльності, можемо дійти висновку, що потрібно виокремити злочини у сфері підприємництва. Так, детальний аналіз дозволяє встановити, що деякі злочини мають об'єкт посягання у вигляді суспільних відносин, які виходять за рамки господарської діяльності та господарських відносин, визначених ст. 4 ГПК України. Законодавець долучив до цього розділу ряд злочинів, що мають лише економічний характер, але не є складовою частиною саме господарської діяльності. Так, наприклад, ст. 200 «Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками...» було б доречно віднести до Розділу VI, оскільки, незважаючи на те, що додатковим об'єктом злочину є суспільні відносини у сфері безпеки банківської системи України, безпосереднім об'єктом є все ж такі суспільні інтереси у сфері охорони права власності на майно у широкому розумінні, у цьому разі – кошти. Також неоднозначним є віднесення до згаданого розділу і ст. 210 «Нецільове використання бюджетних коштів...», адже це діяння за своїми властивостями притаманне злочинам Розділу XVII КК та ін. Згідно із загальною теорією права, інститут права є системою відносно відокремлених правових норм, пов'язаних між собою метою регулювання однорідних суспільних відносин, тому пропонуємо розглянути нашу думку щодо можливого теоретичного та законодавчого виокремлення цієї категорії з відповідною аргументацією [6, с. 201].

Під злочинами у сфері підприємництва можна визначити суспільно небезпечні діяння, об'єктом посягання яких є суспільні відносини, що виникають у процесі самостійної, ініціативної, систематичної, на власний ризик господарської діяльності з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку, порядок якої визначений господарським та цивільним законодавством України.

Також розглянемо об'єкт злочинів у сфері підприємництва. Об'єктом, як ми вже зазначили, є суспільні відносини в підприємницькій діяльності. Ст. 3 ГК України зазначає: «господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємницькою (підприємництво)»; ст. 42 ГК України деталізує, що «підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [2].

У широкому трактуванні наведеної дефініції інститут підприємництва є галуззю економіки, яка пронизує всі її інститути і виходить за межі сфери господарських відносин. Однак для вирішення завдань кримінально-правової оцінки необхідно застосовувати цей термін лише у вузькому розумінні, а це означає, що відносини у сфері підприємницької діяльності необхідно трактувати як відносини, що виникають у порядку здійснення фактичного підприємництва фізичними особами.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна зробити такі висновки. По-перше, поняття «злочини у сфері економіки», «злочини у сфері господарської діяльності» та «злочини у сфері підприємництва» співвідносяться між собою як ціле та частини. По-друге, законодавець зібрав до Розділу VII лише частину злочинів економічного характеру, оскільки до сфери господарської діяльності не належать земельні (ст. 233), фінансові (ст. 210, 211) й адміністративні відносини, а також відносини у сфері економічного контролю добробуту країни (ст. 199, 200).

Розділ VII КК доцільніше було б назвати «Злочини у сфері підприємництва» та вилучити зазначені статті, перемістивши їх до відповідних розділів.

Список використаних джерел:

1. Борисов В.І., Кальман О.Г., Корж В.П. Боротьба зі злочинністю у сфері підприємницької діяльності. Х., 2001. С. 249.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива: Курс лекцій. К.: Атіка, 2001. 542 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III / ВР України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Навроцький В.О. Кримінальне право. Особлива частина: курс лекцій. К.: Знання, 2000. 771 с.
6. Основи економічної теорії: підручник / за заг. ред. Л.С. Шевченко. Х.: право, 2008. 448 с.
7. Перепелиця А.І. Нове в кримінальному законодавстві про відповідальність за господарські злочини (коментар до чинного законодавства). Ваги Феміди. 2000. № 4. С. 62–78.

